

DOĞU AVRUPA VE BALKANLARDA İLK TÜRK FÜTUHATI

(THE FIRST TURK CONQUESTS IN THE EAST EUROPE AND THE BALKANS)

Abstract: *As regards the Turk sovereignty in the Eastern Europe and the Balkans, generally the era of Ottoman Empire recur to the mind more. However, considering all the history of the Turk and the world, we can discern that Turks have known the geography of the Eastern Europe and the Balkans since ancient times even dating from the eras of B.C.*

Initially we witness to the activities of the Turks in this region by means of tribes of Scythians which we consider to be successor of the Turk-Huns, subsequently Europe or West Huns, Avar in its wake, Pecheneg, Uz and Kuman-Kıpçak after the end of Bulgarian era. Consequently, as we stated above the Turks knew the Bosnian district and the coasts of South Adriatic more or less since the old ages. Maybe here, it can be said that they stayed there for the longest time in the period of Ottoman.

Nevertheless, presumably the Huns also gained ascendancy over these southern sides of the Balkans and made themselves known. Especially, the tribes getting together around Irkin and Tengizik who are the sons of Ata İllig (Attila) showed activity around Tuna and in Balkans at a fairly long time length. Today it is known that Avars moved down the coasts of Adriatic. In 626, Avar powers receiving help from Bulgarians walked over the Balkans and came to the front of İstanbul. But, because of not a blockade from the sea and some bad circumstances, this armed force withdrew. This circumstance however, led to collapse on Avar lands. As from 791, because of starting wars and Frank assaults, the cooperation fell apart in 805 and Avar masses spread throughout the Balkans, the Eastern Europe and the coasts of Adriatic.

In the history of the Eastern Europe and Balkan, undoubtedly Pecheneg, Uz and Kuman-Kıpçaks have a distinctive importance too. In the second part of 9th century, at 870s Pechenegs reached from Crimean to Kiyef and at 860s they migrated to the west sides of Idil because of the Uzs' pressure. The Uzs following them, migrated Tuna and Balkans at the 11th century, reached to the Middle Europe. The Uzs whose major part settled in Balkans, affected the ethnic formations there. Again at the same eras, Kuman-Kıpçaks another Turk tribe, came from the environs of Blacksea, following some Oguz (Uz) tribes after the

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.

1060, to Tuna and in the meantime went forward to the direction of Transylvania-Hungary

Keywords: *Eastern Europe, Balkan, Bosnia, Turk-Hun, Scythian, Avar, Bulgar, Pecheneg, Uz, Kuman-Kıpçak*

Doğu Avrupa ve Balkanlarda Türk hakimiyeti söz konusu olduğunda, genellikle Osmanlı Devleti çağı daha çok akla gelir. Halbuki bütün Türk ve dünya tarihini göz önüne aldığımızda Türklerin Doğu Avrupa ve Balkan coğrafyasını çok eski zamanlardan, hatta M. önceki devirlerden itibaren bildiklerini görürüz.

Önce Türk-Hunların bir devamı olduğunu düşündüğümüz İskitler, arkasından Avrupa veyahut da Batı Hunları, peşinden Avar, Bulgar çağının bitiminden sonra Peçenek, Uz ve Kuman-Kıpçak kabileleri vasıtasıyla bu bölgede Türk faaliyetlerine şahitiz. Dolayısıyla Bosna havalisi ve Güney Adriyatik sahillerini Türkler şöyle veya böyle, yukarıda da bahsettiğimiz üzere eski çağlardan beridir tanımaktaydılar. Belki burada şu söylenebilir, o da; en uzun süreli olarak Osmanlı döneminde kalmışlardır.

Evvela bu Türk fütühatının başlangıcını teşkil eden Hun-İskit birliği konusunda biraz açıklayıcı bilgi sunmak istiyoruz. Malûm olduğu üzere Grek-Yunan, Latin-Bizans eserlerinde Asya'dan veya doğudan gelen kabileleri ifade için sık sık kullanılan bir İskit etnonimi mevzubahistir. Bunların kimliği meselesinde de bugüne kadar çok şeyler söylenmiştir. Ama Batılılar umumiyetle İskitleri İndo-Germen bir kavim olarak görürler¹. Esasında onların Türk olduklarına dair de fikirler mevcutsa da, bunlar azınlıktadır. Daha çok bir veya birkaç kaynak ile bazı arkeolojik malzemelerden yola çıkılarak tahminlerde bulunmaktadır. Birtakım gelenek ve görenekleri, kadın-erkek ilişkileri, kadının toplumdaki yeri, giyim-kuşam ve yiyecek kültürü açısından da farklılıklar vardır. Ama bununla beraber gözden kaçırılmaması gereken bir noktaya işaret etmek istiyoruz. Günümüzde İskitlerin yurdu olarak genellikle Azak çevresi ve İdil-Ural bölgesinin kabul görülmesi yanısıra, esasında bu coğrafya Balkanlardan, Tanrı Dağlarına kadar uzanmaktadır. Buralar ise hem Türk destanlarında ki, başta Oguz Kagan Destanı gelmektedir², hem de diğer yazılı vesikalara göre Türk hakimiyet alanı içindedir. Yani Batılıların İskitlerle

¹ Herodotos, İskit yurdunun ilk idarecisi olarak bir Targitos isimli adamdan söz eder ki (bakınız, Herodotos, **Herodot Tarihi**, Ter. M.Ökmen, İstanbul 1991, s.194), bu adın Tarkan unvanına karşılık gelmesi söz konusu olabilir. Herodot'taki kayıtlara da bakarak Balkanlardaki Türk yerleşimini M.Ö. 3000'lere kadar götürülenler de vardır (bakınız, A.Ayda, **Etrüskler (Tursakalar) Türk İdiler**, Ankara 1992, s.3.

² Ş.Günaltay, **Mufassal Türk Tarihi**, C. I, İstanbul 1928, s.66; S.Gömeç, **Türk Kültürünün Ana Hatları**, Ankara 2006, s.197-198, 209-215.

birleştirdiği İran halklarının yaşadığı bir coğrafya değildir. Bizim düşüncemiz ise, İskit denilen bu dürüst kavmin Türk-Hun devletinin batıdaki uç beyliği olmasıdır. Hun birliği zayıfladığı zaman İskitler ön plana çıkıp, Doğu Avrupa'daki halkları tehdit etmeye başlayınca, henüz Türk ismi bilinmediğinden ve Hun adı da unutulmaya yüz tuttuğu için kaynaklarda hep İskitleri görüyoruz. Bunun en büyük delillerinden biri 11-12. asırlarda bile halâ Kafkasya, Karadeniz'in kuzeyi, Balkanlar gibi bölgelerde faaliyette bulunan Türklerin İskit adıyla anılmalarıdır. Bazan ise, Bizans kroniklerinde tam tersi, yani İskitler için Hun denilmektedir³. Bu durum bir yana İskitlerle, Kök Türklerin bir sınır beyliği olan Hazarları birbirlerine benzetebiliriz.

Bunun yanısıra Asya'da Türk-Hun Kaganlığı inkıza uğrayınca peyderpey Türk kabileleri Türkistan, Hazar-Aral ve İdil-Ural coğrafyasına doğru kaymaya başladılar. İşte M. önce 1. asırda batıya gelen Hunların bir bölümü Avrupa'da ortaya çıkan Türklerin temelini oluşturdular. Arkasından M. sonra 1. ve 2. yüzyıllarda Asya'daki Hunlar ikinci bir darbeye maruz kalmışlar; tarihi eserlerde Kuzey Hunları diye anılan bu Türklerin büyük bir kısmı, Küçük Kutlug Alp Yabgu Hunlarına benzer bir şekilde Türkistan'ın batı taraflarına, oradan da İdil-Ural ve Kafkasya sahasına ulaşmışlardı. Onlar, 4. yüzyılın ortalarına (355-365) geldiğimizde Kafkasya bölgesi ve Hazar çevresine hakimdiler.

Türk araştırmacıların dışındaki bazı ilim adamları Asya Hunları meselesindeki gibi, Avrupa'da hakimiyet kuran Hunların da Türk olmadıklarını çeşitli defalar yazıya döktüler. Ancak burada şuna da değinmekte fayda vardır ki; özellikle Macar şarkiyatçılar bu konuda daha namuslu davranıyorlar. Onların birçoğu Hunların tamamını Türk kabul edip, Macarları da Hun kavmiyle ilişkilendirmektedir⁴. Ve 20. asrın sonlarından itibaren, artık Avrupa Hunlarının Türküğünü pekçok namuslu ilim adamı onaylamaktadır.

Hunların başında bu sıralarda Balam-er isimli bir yöneticiyi görüyoruz. Türkler, bu liderin emri altında Doğu Gotlarının yaşadığı topraklara, yani Don-

³ J.W.Johnson, "The Scythian: His Rise and Fall", *Journal of the History of Ideas*, 20/2, London 1959, s.251; B.Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, C. I-II, Ankara 1981, s.189-198; M.Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, Çev. I.Demirkent, Ankara 1992, s.63; N.Khoniates, *Historia*, Çev. F.İşiltan, Ankara 1995, s.9-12, 64; P.B.Golden, *Hazar Çalışmaları*, Çev. E.Ç.Mızrak, İstanbul 2006, s.41; S.Gömeç, "Çar İskitler Üstüne", *Tarihin Peşinde* (International Periodical for History and Social Research), 2/3, Konya 2010, s.138-141.

⁴ Bununla beraber Deguignes ve Parker gibi araştırmacılar, neredeyse yüz seneden evvel bir zamanda Avrupa Hunlarıyla, Hsiung-nuların yani Asya Hunlarının aynı olduğunu kesinlikle ortaya koymuştur. Bakınız, J.M.Deguignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve daha sair Tatarların Tarih-i Umumisi*, C. I, İstanbul 1924, s.181; E.H.Parker, "The Origin of the Turks", *The English Historical Review*, 11/43, Oxford 1896, s.434-436; S.Runciman, "Orta Çağların Başlarında Avrupa ve Türkler", *Belleten*, 7/25-27, Ankara 1943, s.46.

Dneper arasına akınlar yaptılar ve 374'te Doğu Gotlarının idaresine son verdiler. Hatta onların hükümdarı Ermanarikh intihar etmiş olduğundan, Türk beyi onun yerine başka birini (Hunimund) atamıştı⁵. Bu saldırılar Batı Gotlarını da etkiledi. 375 senesinde onlar daha batıya doğru kaçmak zorunda kaldılar. Bu hadiseler aynı zamanda Avrupa'da vukua gelen bir kavimler göçüne de sebebiyet verdi⁶. Romalılar ve diğer Avrupa kavimleri birden bire ortaya çıkarak kendilerini darma-dağınık eden bu kavmi hiç hoş karşılamadılar. Bundan dolayı onlarla alâkalı çoğu uyduruk ve Türklerin korkunçluğunu göstermek için bir sürü hikaye anlattılar.

Oldukça hızlı bir biçimde Avrupa içlerine giren Hun-Türkler, Tuna'yı da aşp (378), Roma imparatorluğunun arazisi olan Trakya topraklarına daldılar. Hunların 395 tarihinde, iki kol halinde, yeniden Roma imparatorluğunun sınırları içerisinde atlarını koşturdukları görülür. Türklerin bir kısmı Balkanlar ve Trakya'da faaliyet gösterirken, bir bölümü de Bars-aka ve Kurt-aka adlı beylerin kumandasında Kafkasya'dan Anadolu'ya akıp, Erzurum, Karasu-Fırat vadilerinden, Malatya ve Çukurova'ya inip, oradan Antakya'ya geçtiler. Bir müddet burayı kuşattıktan sonra Suriye'ye ulaştılar ve peşinden de tekrar kuzeye

⁵ Latin, Bizans kaynaklarında, Ermanarikh'ten sonra bir başka beyin Gotların liderliğini üstlendiği, fakat bu kişinin bir savaş sırasında Balam-er'in mızrağının altına saplanması suretiyle öldüğü kayıtlıdır. Bakınız, A.Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun İmparatorluğu**, Ankara 2001, s.29.

⁶ Bu hadiseler dünya tarihinde önemli sonuçlar doğurdu. Bunlardan belki de en önemlisi, Avrupa'nın ortasında, Macaristan merkezli yeni bir Türk devleti kuruldu. Roma arazisinde kaçan halklar burada büyük karışıklıklara neden oldular ve dolayısıyla sosyal düzen bozuldu. İç isyanlar çıktı ve bu ülke resmen ikiye ayrılarak, bir daha eski gücüne asla ulaşamadı. Tabiki bu vaziyet Avrupa'da siyasi dengeleri de dağıttı. Bu arada Avrupa'nın batısına kadar giden topluluklar, küçük kralcıklar ve devletçikler teşkil ettiler. Franklar bugünkü Galya'ya, Saksonlar İngiltere adasına, Vandal, Vizigot ve Alan gibi halklar da karışarak İspanyolların temelini attılar.

Ayrıca meydana gelen iktidar boşluklarını kilise doldurmaya çalışmış, yeni bir siyasi güç olarak sivrilmişti. Bununla birlikte kilise, misyonerler aracılığıyla Katolik itikatları daha rahat yayma imkânına kavuştu. Bu sırada Avrupa'da feodalizm denilen rejimin yerleşmesi de söz konusudur ki, göçler vasıtasıyla yeni topraklar peşinde koşan ahali, geldikleri ülkelerdeki beylerin köleleri şeklinde, onların hizmetlerine girdiler.

Meseleye askeri açıdan baktığımızda belki de en önemli neticeleri arasında, artık Avrupa kavimlerinin ordularında atlı-suvari birliklerinin yaygınlaşmasıyla, Türklerdeki "Alplık" müessesesini çağrıştıran şövalyeliğin ikamesi vardır. Ayrıca giyim-kuşamda da Türk tesiri hissedilir derecede arttı.

Türk-Hunların başlattığı bu Kavimler Göçü, onlarla da bitti denemez. Esasında kendilerinden sonra gelen Türk boylarına da örnek oldu. Hiç kesilmeden, Hunların peşinden bazı Türk kabileleri de onları izledi. Avarlar, değişik Ogur aileleri, Hazarlar, Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar, belki de Osmanlılar da bunların içindedir.

yönelip, Türkiye'nin orta taraflarını da kat-ederek doğudaki (muhtemelen Kafkasya'da) ordugâhlarına döndüler⁷.

Bununla beraber 5. asrın başlarında, Avrupa Hunlarının hükümdarı Yılduz Kagan unvanıyla anılıyordu. Yılduz'ın faaliyetleri sayesinde, Roma sınırları içerisinde bir kargaşa yaşanmış, çıkan iç isyanlar yüzünden adeta bu imparatorluk yıkılmaya yüz tutmuştu. Bu kötü durumdan Roma'yı yine Türkler kurtardı. Roma imparatorluğuna yardıma giden Yılduz, Türklerle takviyeli Roma ordusunun başına geçerek, isyancı komutanları yakalamış ve idam etmiştir.

Yılduz Kagan'ın hakimiyeti sırasında Türk topraklarının sınırları, doğuda İrtiş Nehrinin kıyılarından başlıyor, batıda Almanya'ya kadar uzanıyordu. Onun kudreti esasında kendisinden sonra gelecek idarecilerin kuvvetinin temelini de oluşturuyordu. Her iki Roma'ya da baş eğdiren Yılduz Kagan 410 sıralarında, Bizans'ın Trakya valisi ile yaptığı bir barış görüşmesinde; “güneşin doğduğu yerden, battığı yere kadar her tarafı fethedebilirim” diyerek sınırsız gücüne dikkat çekiyordu.

420 sıralarında Hunların idaresini çok değerli dört kardeş üstlenmişti. Bu dört kardeşin en büyüğü olan Yula (Rua) kagan seçildi ve 422 senesinde Bizans'ı yıllık vergiye bağladı. İki Roma arasındaki iç mücadeleye de karışan Türkler, her iki taraftan da haraç alıyorlardı. Yula'nın (Rua) hükümdarlığının son dönemlerinde Hun devletinin içinde birtakım anlaşmazlıkların yaşandığı ortadadır. Bazı Hun beyleri onun hişmindan kurtulmak amacıyla Bizans'a sığınmışlarsa da, imparator II. Theodosios'a bir ültimatoma yollanarak, bunların iadeleri istendi. Fakat bu sırada (434) Yula (Rua) da öldü⁸. Böylece, doğuda Türkler bir fetret devri yaşıyorlarken, batı da yeni bir güneş doğuyordu ki; bu amcasının yerine devletin başına geçen Ata İllig (Attila) adındaki Türk asilzadesiydi.

Derhal harekete geçen Başbug Ata İllig (Attila), 434 yılında Bizans'a diz çöktürdü. Bunun üzerine Doğu Roma, Türklerle ateşkes yapmak zorunda kaldı. Kostantiniya veya Margus Barışı diye bilinen andlaşmaya göre; Bizans hiçbir

⁷ H.H.Howorth, “The Westerly Drifting of Nomades, from the Fifth to the Nineteenth Century, Part II. The Huns”, **The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland**, Vol. 3, London 1874, s.455-456; İ.Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, 2. baskı, İstanbul 1983, s.70; Gregory Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, C. I, Çev. Ö.R.Doğrul, 2. baskı, Ankara 1987, s.142; S.Gömeç, “Türk Tarihinin Kahramanları: 3- Yılduz Kagan”, **Orkun**, Sayı 51, İstanbul 2002, s.44; M.I.Artamonov, **Hazar Tarihi**, Çev. A.Batur, İstanbul 2004, s.75-76; I.Zimonyi, “The Nomadic Factor in Mediaeval European History”, **Acta Orientali**, Vol. 58, Budapest 2005, s.35-36.

⁸ Howorth, “The Westerly Drifting...”, s.456-457; Kafesoğlu, **a.g.e.**,s.71-72.

surette Türklerin düşmanlarıyla ittifaklara girişmeyecek, Türk yurdundan kaçanlara kucak açmayacak ve her yıl ödediği vergiyi iki katına çıkaracaktı.

Macaristan'daki merkezlerinden 451 senesinde yola çıkan Türk ordusu, Galya'ya da girdi. Haziran 451 tarihinde herne kadar Batılı yazarlar inkara kalkışsa da, Roma güçlerini Ata İllig'in (Attila) kuvvetleri "Turan Taktiği"yle hırpalamayı başardı. 452'de Po Ovası ele geçirildi. Hatta bir korku ve telaş başladığından; Papa I. Leo'yu bağışlanmak üzere Romalılar, Ata İllig'e (Attila) gönderdiler. Bu durumda bütün hıristiyan dünyası onun himmetine sığınıyordu; dolayısıyla daha fazla üstlerine gitmenin hiçbir anlamı yoktu. Artık, her iki Roma da Türk hakanına boyun eğmiş, sıra doğudaki Sasani şahlığına gelmişti. Burada bir başka not da; Türk-Hunlar Doğu Avrupa, Balkanlar ve bu arada Bosna çevrelerini de bilmekteydiler.

Ama düşmanları dünya tarihinin en büyük hükümdarlarından birisi olan Ata İllig'den (Attila) kurtulmak için çeşitli çareler aradılar, nihayet bir yolunu da buldular. Avrupa'nın en güzel kızlarından birisini ona zevce olarak yolladılar. 453 senesinde altmış yaşlarındayken, Ata İllig (Attila) bu kız tarafından zehirlenmek suretiyle öldürüldü.

Neticede hıristiyan dünyasınca işledikleri günahların bedelini ödetmek üzere gönderildiğine inanılan, "Tanrı'nın Kırbağı" veya "Tanrı'nın Kılıcı" diye de anılan, cihan tarihinin en büyük hükümdarlarından birisi ortadan kaldırıldı. Ata İllig'in (Attila) sağladığı birlik ve üstünlük maalesef ondan sonra devam etmedi. Daha doğrusu çocukları bunu sürdüremediler. Bunun çeşitli sebepleri vardır: Kardeşler arasındaki taht mücadeleleri ve kabilelerin öne çıkma kavgaları, bunu fırsat bilen Romalı ve diğer Avrupalı kavimlerin saldırıları, ayrıca yerleşikliği pek düşünmemiş olmaları Ata İllig (Attila) Türklerinin varlıklarına son veren etkenlerdendir.

Bununla beraber, herhalde Hunlar Balkanların bu güney taraflarında da hakimiyet kurmuşlar ve kendilerini de tanıtmışlardır. Özellikle Ata İllig'in (Attila) oğulları İrkin ve Tengizik'in etrafında toplanan kabileler, epey bir vakit Tuna çevresi ile Balkanlarda faaliyetlerde bulundular. Bölgede yeni bir Türk ili ortaya çıktı ki, biz bunlara Bulgarlar diyoruz. Tabi ki Hunlar, tarih sahnesinden hemen çekilmediler. Avrupa'daki Türkler, Avarlar ve Bulgarlar gibi siyasi birlikler etrafında kümelenirken; Asya coğrafyasında da Kuzey Çin ve Mogolistan'da yeni yeni Türk-Hun sülaleleri ortaya çıktı⁹.

İşte buna bağlı olarak Avarların da Adriyatik sahillerine kadar indiği bugün bilinmektedir. Bu arada Türk ve Orta Asya tarihinin en önemli

⁹ Bunlar hakkında "Türk-Hun Tarihi" adlı kitabımızda geniş bilgi bulunmaktadır.

meselelerinden birisi de, Ak Hunlarla birlikte Avar (Apar) problemidir. Kök Türkçe kitabelerde, bildiğimiz gibi onların adını Bumın Kagan'ın cenaze merasimi dolayısıyla görmekteyiz. Bugüne kadar değil onların menşei konusunda, Avar ve Juan-juan hususunda bile şiddetli tartışmalar bitmemiştir. Fakat biz bu konuya biraz aydınlık getirdiğimizi sanıyoruz ve Kök Türk Kitabelerinin Aparları ile Ak Hunları bir görüyoruz¹⁰. Yine Çin kaynaklarının bildirdiğine göre Kafkasya Tölös grupları arasında Uar-Hunların adı geçer ve Ak Hunlar 563'lerden çok önce parçalanmaya başlamıştı. Ak Hunların göçebe kesimini teşkil eden Uar-Hunlar 557'den önce kaçarak Avrupa'ya ulaşmış olabilirler. Ak Hun-Avar hareketi Bizans'ta çok etkili olmuştur. Bu yüzden 11. asrın ortalarına doğru Doğu Anadolu'ya gelen Türkmenler bile Eftalit-Ak Hunlarla eş tutulmaktaydı¹¹.

Kısaca, Apar (Ak Hun) hakimiyeti Türkistan'da artık çökmeye yüz tuttuğu yıllarda, özellikle onların batı kolları Bizans ve Sasani arazilerine girdiler. Bunlar kendilerini o kadar güçlü ve mağrur hissediyorlardı ki, 560 sıralarında Bizans'a yolladıkları elçiler vasıtasıyla, hem kendilerine yerleşecek topraklar, hem de vergi istiyorlardı¹². Tıpkı daha evvelki Hunlar gibi onlarda süratle Balkanlara girdiler. Bizans bunları durdurabilmek için özellikle Slavlardan müteşekkil setler oluşturdukları da hepsi nafileydi. 565'lerde Bayan Kagan'ın idaresindeki bu Türk kabilesi Bizans'ın bütün engellemelerine rağmen Çorlu'ya kadar ilerlediği gibi, İtalya'dan Galya'ya değin her tarafta atlarını koşturdular.

626 senesinde Bulgarlardan da yardım gören Avar güçleri Balkanlar üzerinden yürüyüp, İstanbul önlerine gelmişti. Ancak deniz kuşatması olmaması ve birtakım kötü şartlardan dolayı bu ordu geri çekildi. Bu durum ise Avar topraklarında bir inkıza neden oldu. 791'den itibaren başlayan savaşlar ve

¹⁰ Howorth, "The Westerly Drifting...", s.457-460; S.Gömeç, "Attila'nın Çocuklarının Adı", **DTCF. Tarih Araştırmaları**, 23/36, Ankara 2004; S.Gömeç, **Kök Türk Tarihi**, 3. baskı, Ankara 2009, s.45-51.

¹¹ E.Chavannes, **Documents sur les Tou-Kiue [Turcs] Occidentaux**, Petersburg 1903, s.158, 230; P.B.Golden, **Türk Halkları Tarihine Giriş**, Çev. O.Karatay, Ankara 2002, s.82; K.Czegledy, **Bozkır Kavimlerinin Doğu'dan Batı'ya Göçleri**, Çev. E.Çoban, İstanbul 1998, s.83-94; H.H.Howorth, "The Avars", **Journal of Royal Asiatic Studies**, Vol. 1, London 1889, s.749; S.Gömeç, "Kök Türkçe Kaynaklarda Geçen Boy ve Kavim Adları Üzerine", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı 72, İstanbul 1992; S.Gömeç, "Yeniden Avar Adı Hakkında", **Yeni Orkun**, Sayı 16, İstanbul 1999; Artamonov, **a.g.e.**, s.89-90; M.Balivet, **Ortaçağda Türkler**, Çev. E.Güntekin, İstanbul 2004, s.17.

¹² P.Charanis, "On the Capture of Corinth by the Onogurs and Its Recapture by Byzantines", **Speculum**, 27, 3, 1953, s.343; L.Rasonyi, **Tarihte Türklük**, 2. baskı, Ankara 1988, s.79-80; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.154.

Frank saldırıları sebebiyle, 805'te birlik dağıldı¹³ ve Avar kütleleri Balkanlar, Doğu Avrupa ve Adriyatik sahillerine yayıldılar.

Onlar Arnavutluk, Karadağ ve Bosna çevrelerine de hakim olmuşlar ve buralarda izlerini bırakmışlardır. Hatta bölgedeki iskan faaliyetleri ve etnik şekillenmelerde Avarların büyük rolü vardır¹⁴. Buna binaen havalinin pekçok halkının etnogenezinde Türk etkisi iddia edilmekte ve araştırılmaktadır. Meşhur tarihçi L.Rasonyi, Slav tarihinin kaynaklarının Avar akınlarıyla başlamasına işaretle birlikte, onların tarihinin Türklerin bir parçası olduğunu vurgular. Buna bağlı olarak, Balkanlar ve Avrupa'nın pekçok yerine Slav göçleri onların sayesinde gerçekleşmiştir. Avarlar adeta onlara bir yol göstericidir¹⁵. Bu yüzden Balkanlar, Yunanistan'ın güney tarafları, Karadağ, Bosna-hersek, Dalmaçya gibi coğrafyalarda en eski Türk dili bakiyelerine de rastlanılması boşuna değildir.

Doğu Avrupa ve Balkan tarihinde hiç şüphesiz Peçenek, Uz ve Kuman-Kıpçakların da ayrı bir yeri vardır. 9. asrın ikinci yarısında, 870'lerde Peçenekler Kırım'dan, Kiyef'e kadar uzanmaktaydılar ve 860'larda Uzların da baskısıyla İdil'in batı taraflarına geçmişlerdi. Böylece Macarları da onlar yerlerinden ettiler¹⁶. Hiçbir zaman devlet düzeyine erişemediler, fakat Asya ve Doğu Avrupa ile Balkanlarda önemli roller oynadılar. Neredeyse 150 yıl kadar, Rus-Slavları Kiyef'in güneyine indirmediler.

Tabi ki bu hareketlenme sebebiyle, çevrelerindeki birtakım halklarla münasebet kurdular. Bunların başında da Ruslar gelmektedir. 10. asrın başlarında Bulgarlara karşı Bizans ile müttefik durumunda bulunan Peçenekler, Bulgar devletinin zayıflamasından yararlanarak, 917 senelerinde Tuna boylarına gelmişler, ancak Bizans'ın anlaşma hükümlerine uymadığını gördüklerinde, bu devlete güvenilmeyeceğini anlamışlardı. 10. yüzyılın ortalarından itibaren ise, Macaristan'a da yerleştiler. 1036'da Rus knezi Yaroslav'ın diğer birtakım Slav kabilerinden de sağladığı kuvvetler sayesinde onlara ağır bir darbe indirdiğini görmekteyiz. Bu arada hiç şüphesiz onların akrabası Uzların da baskısı arttı. O yüzden bu Türk boyu Bulgaristan, Makedonya ve Trakya topraklarına da girdi. Bir kısmı Bizans'ın hizmetini kabul etti. Bununla beraber Bizans ile Peçenekler arasındaki en kanlı vuruşmalar imparator Aleksios Komnenos (1081-1091)

¹³ S.Runciman, "Ortaçağ Başlarında Avrupa ve Türkler", **Bellekten**, 7/25-27, Ankara 1943, s.50; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.154-155; Rasonyi, **a.g.e.**, s.80-85.

¹⁴ H.H.Howorth'a göre Hunlar, Tuna'ya Uar veya Var diyorlardı. Bakınız, Howorth, "The Westerly Drifting...", s.454.

¹⁵ H.H.Howorth, "The Spread of the Slaves- Part IV. The Bulgarians", **The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland**, Vol. 11, London 1882, s.219-267; Rasonyi, **a.g.e.**, s.82-83.

¹⁶ Howorth, "The Westerly Drifting...", s.461-462; S.A.Romashov, "The Pechenegs in the 9-10th Centuries", **Rocznik Orientalistyczny**, LII/1, Warszawa 1999, s.21-24.

çağında vukua geldi. Bu Türk boyunun sürekli Bizans'a yaptığı akınlar ve onun aleyhine toprak kazanmaları, kuzeyden gelen Kuman-Kıpçak göçüyle sona erdi. Çünkü iki Türk kabilesi hakimiyet hususunda birbirleriyle çekişme halindeydiler. Neticede 29 Nisan 1091 tarihinde, Meriç'in aşağı tarafında, Lebunium denilen yerde Kuman-Bizans ordusu karşısında hezimete uğrayıp, büyük bir katliam yaşadılar. Böylece Doğu Avrupa ve Balkan topraklarına dağıldılar. Vardar Nehri boylarına önemli bir Peçenek ahali yerleşti. Onların bir kısmı Sırbistan ve Bosna'ya da iskan edilmiştir¹⁷.

Onların peşinden gelen Uzlar, 11. yüzyılda Tuna ve Balkanları geçip, Orta Avrupa'ya kadar uzandılar. Büyük bir kısmı Balkanlarda yerleşen Uzlar, buradaki etnik oluşumlara da tesir ettiler. Esasında daha sonradan bölgeye gelen Türklere de ev sahipliği yaptılar. Kuman-Kıpçakların baskısıyla 1048'lerde Ukrayna'nın güney taraflarına inmişlerdi. Bunun üzerine Rus knezleri biraraya gelerek, Uzlara bir sefer açtılar. Bu yüzden büyük bir kısmı Tuna boylarına akın ettiler ve 1065'te Peçeneklerin peşinden Trakya ve Makedonya topraklarında faaliyetlerde bulundular. Korkan Bizans, onlarla açıkça mücadeleyi göze alamadı. Selanik'e kadar ilerlediler. Ancak bu hareket sırasında soğuk ve salgın hastalıklar yüzünden felakete uğradılar. Bu arada Peçeneklerden de ağır darbeler yediler¹⁸. Neticede Doğu Avrupa ve balkanların çeşitli yerlerine dağıldıkları gibi, bir kısmı da Bizans vasıtasıyla Anadolu'ya göçürüldüler.

Yine aynı çağlarda bir başka Türk kabilesi olan Kuman-Kıpçaklar da Karadeniz civarlarından, 1060'tan sonra bazı Oguz (Uz) kabilelerini izleyerek, Tuna boyuna geldiler ve bu sırada Transilvanya-Macaristan yönünde ilerlediler. Bu üç Türk boyunun yani Peçenek, Uz ve Kumanların aşağı-yukarı aynı çağlarda savaş veya barış yoluyla bütün Slavlarla irtibatta bulunmalarına değinmek gerekir ki, onlar Slav ırkına her türlü açıdan tesir ettiler. Tabii ki Bizans tarihlerinde tıpkı Peçenek ve Uzlarla olduğu gibi onlara da İskit veya Hun adının verilmesi üzerinde de ayrıca durulması lazımdır¹⁹. Burada haklarındaki bilgiyi sadece özet şeklinde vermek zorunda olduğumuz Kuman-Kıpçaklar, siyasi yapı bakımından Peçeneklere benziyorlardı. Hem kendi soydaşları hem de bölgenin diğer siyasi teşekkülleriyle uzun yıllar savaştılar.

¹⁷ Runciman, **a.g.m.**, s.55; K.Bela, "XI-XII. Asırlarda Uzlar ve Komanların Tarihine Dair", Çev. H.Koşay, **Belleten**, 8/29-32, Ankara 1944, s.120-123; A.N.Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara 1972, s.63-64; Rasonyi, **a.g.e.**, s.134; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.169-174; A.Kommena, **Alexiad**, Çev. B.Umar, İstanbul 1996, s.218-225; A.N.Kurat, "Doğu Avrupa Türk Kavim ve Devletleri", **Türk Dünyası El Kitabı**, I. Cilt, 3. baskı, Ankara, 2001, s.231-234; M.U.Yücel, **İlk Rus Yıllıklarında Türkler**, Doktora Tezi, İstanbul 1998, s.41-47.

¹⁸ Runciman, **a.g.m.**, s.56; Bela, **a.g.m.**, s.122-124; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.173; Romashov, **a.g.m.**, s.35; D.A.Rasovskiy, "Kumanlar, Kuman Topraklarının Sınırları", Çev. M.U.Yücel, **Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı 40, İstanbul 2004, 159-161; Yücel, **a.g.t.**, s.48-49.

¹⁹ Bela, **a.g.m.**, s.126; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.177; Kurat, **a.g.m.**, s.233-234; Psellos, **a.g.e.**, s.212.

Bizanslılar ile Peçenekler arasında Silistre yakınlarında meydana gelen savaş esnasında, Peçenek başbuğu Tatuş'un (Tutuş) Tuna'nın epey doğusundaki Kumanlardan yardım istediği biliniyor (1078). Kumanlar da buna cevap verip, yardıma gittiler. Ancak Peçenekler, Kumanların gelmelerini beklemeden Bizans'la vuruşarak, onları yendiler. Çarpışma sona erdiğinde, Kuman-Kıpçaklar ulaşmış olsalar da, ganimetten pay istediler. Buna Peçenekler yanaşmayınca da aralarında bir düşmanlık doğdu. Görüleceği üzere Kuman-Kıpçaklara Tuna kıyısındaki geniş bozkırları gösterenler Peçenekler oldu. Neticede, 1091'de Kuman-Kıpçaklardan destek alan Bizans, Peçeneklere büyük bir darbe indirerek, onlara görülmemiş bir vahşet uyguladı.

Kumanların birçoğu Kuban boylarından doğru Dağıstan ve Kafkasya havalisine de girmişlerdir. Ayrıca 11. asrın ortalarından itibaren onların Balkanlarda faaliyette buldukları, oralara da yerleştikleri bilinmektedir²⁰. Tuna'yı çok rahat geçerek, Bizans'ın dayanak noktalarını dağıttılar. Bazan da tam tersi, Bizans'ın müttefiki olarak, Selçuklulara karşı Tuna Kumanlarından Bizans yardım talebinde bulundu. Sıkı ilişkiler içindeki bu yapıya binaen, eski Yugoslavya, Romanya vs. gibi ülkelerdeki *Kuman* adları buna delalet eder. Hatta bugünkü Romanya'nın kuruluşunda da Kuman-Kıpçaklar çok önemlidirler. Bilindiği üzere bugünkü Romen yurdu Hunlar çağından beridir, Türklerin uğrak yeri idi. Onlar özellikle Balkanlarda rastladıkları Romenleri çobanlıkta ve çiftçilikte kullanıyorlardı. Dolayısıyla şimdiki Romanya'ya bu halkı Türkler getirmişlerdir. Bir Türk beyi olan Basar Apa, belki de 1330'larda günümüz Romanya'sının temellerini attı. Bu yüzden Romanya'nın kuzey tarafları Basarabya diye anılır. Hem Moldovya, hem de Romanya'da yüzlerce Kuman-Kıpçak yer adlarına tesadüf edilmektedir. Bununla birlikte Kuman-Kıpçakların en çok yerleştikleri memleket Macaristan olmuştur²¹. Çünkü Kuman-Kıpçak izine burada daha fazla rastlanılır.

Netice itibarıyla, Türk milleti Doğu Avrupa ve Balkan coğrafyasında M. önceki çağlardan beridir mevcuttur. Ta Hunlar çağında başlayan Türk yerleşimi, Osmanlılar döneminde nihayete erdi. Ancak Osmanlı devri, özellikle Balkanların bugünkü kültürel ve etnik teşekkülünde ayrı bir öneme sahiptir. Türkler gittikleri her yere damgalarını vurdukları gibi, bu coğrafyada da ne kadar silinmeye çalışılırsa çalışılsın mühürlerini kazımış vaziyettedir. Dolayısıyla Doğu Avrupa ve Balkanlar Türk Devleti'nin nüfuz alanı içerisinde olup, bölgeye yönelik başta kültürel politikalar yeniden gözden geçirilerek, daha da kalıcı olmanın yolları aranmalıdır.

²⁰ L.Rasonyi, "Tuna Havzasında Kumanlar", *Bellekten*, C. 3, Ankara 1939, s.405-406; Bela, *a.g.m.*, s.127; Runciman, *a.g.m.*, s.56; Rasovskiy, *a.g.m.*, s.161-162.

²¹ Rasonyi, *a.g.m.*, s.412-417; Kafesoğlu, *a.g.e.*, s.183-184; Rasovskiy, *a.g.m.*, s.163-185; Khoniates, *a.g.e.*, s.63-64, 123.

KAYNAKÇA

Ahmetbeyoğlu, A., **Avrupa Hun İmparatorluğu**, Ankara 2001

Artamonov, M.I., **Hazar Tarihi**, Çev. A.Batur, İstanbul 2004

Ayda, A., **Etrüskler (Tursakalar) Türk İdiler**, Ankara 1992

Balivet, M., **Ortaçağda Türkler**, Çev. E.Güntekin, İstanbul 2004

Bela, K., “XI-XII. Asırlarda Uzlar ve Komanların Tarihine Dair”, Çev. H.Koşay, **Belleten**, 8/29-32, Ankara 1944

Chavannes, E., **Documents sur les Tou-Kiue [Turcs] Occidentaux**, Petersburg 1903

Charanis, P., “On the Capture of Corinth by the Onogurs and Its Recapture by Byzantines”, **Speculum**, 27, 3, 1953

Czegledy, K., **Bozkır Kavimlerinin Doğu'dan Batı'ya Göçleri**, Çev. E.Çoban, İstanbul 1998

Deguignes, J., **Hunların, Türklerin, Moğolların ve daha sair Tatarların Tarih-î Umumisi**, C. I, İstanbul 1924

Golden, P.B., **Türk Halkları Tarihine Giriş**, Çev. O.Karatay, Ankara 2002

Golden, P.B., **Hazar Çalışmaları**, Çev. E.Ç.Mızrak, İstanbul 2006

Gömeç, S., “Kök Türkçe Kaynaklarda Geçen Boy ve Kavim Adları Üzerine”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı 72, İstanbul 1992

Gömeç, S., “Yeniden Avar Adı Hakkında”, **Yeni Orkun**, Sayı 16, İstanbul 1999

Gömeç, S., “Türk Tarihinin Kahramanları: 3- Yılduz Kagan”, **Orkun**, Sayı 51, İstanbul 2002

Gömeç, S., “Attila'nın Çocuklarının Adı”, **DTCF. Tarih Araştırmaları**, 23/36, Ankara 2004

Gömeç, S., **Türk Kültürünün Ana Hatları**, Ankara 2006

Gömeç, S., **Kök Türk Tarihi**, 3. baskı, Ankara 2009

Gömeç, S., “Çar İskitler Üstüne”, **Tarihin Peşinde** (International Periodical for History and Social Research), 2/3, Konya 2010

Gregory Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, C. I, Çev. Ö.R.Doğrul, 2. baskı, Ankara 1987

Günaltay, Ş., **Mufassal Türk Tarihi**, C. I, İstanbul 1928

Herodotos, **Herodot Tarihi**, Ter. M.Ökmen, İstanbul 1991

Howorth, H.H., “The Westerly Drifting of Nomades, from the Fifth to the Nineteenth Century, Part II. The Huns”, **The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland**, Vol. 3, London 1874

Howorth, H.H., “The Spread of the Slaves- Part IV. The Bulgarians”, **The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland**, Vol. 11, London 1882

- Howorth, H.H., “The Avars”, **Journal of Royal Asiatic Studies**, Vol. 1, London 1889
- Johnson, J.W., “The Scythian: His Rise and Fall”, **Journal of the History of Ideas**, 20/2, London 1959
- Kafesoğlu, İ., **Türk Milli Kültürü**, 2. baskı, İstanbul 1983
- Khoniates, N., **Historia**, Çev. F.İşıltan, Ankara 1995
- Kommena, A., **Alexiad**, Çev. B.Umar, İstanbul 1996
- Kurat, A.N., **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara 1972
- Kurat, A.N., “Doğu Avrupa Türk Kavim ve Devletleri”, **Türk Dünyası El Kitabı**, I. Cilt, 3. baskı, Ankara, 2001
- Ögel, B., **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi**, C. I-II, Ankara 1981
- Parker, E.H., “The Origin of the Turks”, **The English Historical Review**, 11/43, Oxford 1896
- Psellos, M., **Mikhail Psellos’un Khronographia’sı**, Çev. I.Demirkent, Ankara 1992
- Rasonyi, L., “Tuna Havzasında Kumanlar”, **Bellekten**, C. 3, Ankara 1939
- Rasonyi, L., **Tarihte Türklük**, 2. baskı, Ankara 1988
- Rasovskiy, D.A., “Kumanlar, Kuman Topraklarının Sınırları”, Çev. M.U.Yücel, **Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı 40, İstanbul 2004
- Romashov, S.A., “The Pechenegs in the 9-10th Centuries”, **Rocznik Orientalistyczny**, LII/1, Warszawa 1999
- Runciman, S., “Orta Çağların Başlarında Avrupa ve Türkler”, **Bellekten**, 7/25-27, Ankara 1943
- Yücel, M.U., **İlk Rus Yıllıklarında Türkler**, Doktora Tezi, İstanbul 1998
- Zimonyi, I., “The Nomadic Factor in Mediaeval European History”, **Acta Orientali**, Vol. 58, Budapest 2005

“Doğu Avrupa ve Balkanlarda İlk Türk Fütuhadı”, Osmanlı’dan Günümüze Bosna-Hersek Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Tuzla 2011